

محدث ربانی | ▽

مجموعه مقالات کنگره بزرگداشت محدث قمی، جمعی از نویسندگان، ۲ مجلد، کنگره بزرگداشت محدث قمی، ۱۳۸۹

شناخت نامه محدث قمی | ▽

جمعی از نویسندگان، کنگره بزرگداشت محدث قمی، ۱۳۸۹

از مهم ترین دستاوردهای همایش های بزرگان علم و دین و ادب، تهیه و تدوین مجموعه هایی است که در قالب مقالات مختلف و هماهنگ، جوانب مختلف حیات علمی، عملی و اخلاقی شخصیت مورد نظرسیره و منش علمی - عملی او را به نسل های آینده نشان دهد و مشعلی فراراه آیندگان نهد.

همایش بزرگداشت محدث قمی - که در هفتاد و دو سال رحلت آن بزرگمرد برگزار شد - فرصتی بود برای بازنگری سیره علمی، حیات طیبه و میراث ماندگار شخصیتی کم نظیر که حیات خود را از طریق باقیات صالحات تداوم بخشید. در این فرصت مغتنم، مروری بر این موضوع ها، به شیوه مطالعات موردی (Case study) شد تا با کمترین تکرار و هم پوشانی، امکانی برای حداکثر میزان بهره وری از این موارث فراهم آورد.

«محدث ربانی» (شامل ۴۲ مقاله که برای نخستین بار انتشار می یابد) و «شناخت نامه محدث قمی» (شامل بیست مقاله برگزیده که پیشتر منتشر شده و اکنون با ویرایش مجدد به شکل یک مجموعه انتشار یافته)، دستاورد تلاش شبانه روزی چند ماهه بخش علمی همایش است که در قالب سه مجلد (محدث ربانی، دو مجلد، جمعاً ۹۲۶ صفحه؛ شناخت نامه محدث قمی، یک مجلد، ۲۸۸ صفحه) به بازنگری و بازنگاری سیره علمی این محدث ربانی می پردازد.

نگارنده این سطور، پیشتر در صفحات ۵۵ - ۸۸ کتاب چشم انداز نور^۱ به معرفی مقالات این سه مجلد پرداخته است. اکنون در این فرصت، برای پرهیز از تکرار، به شیوه دیگری این مجموعه را می شناساند.

معرفی کلی مجموعه

۱. چنان که گفته آمد، این مجموعه در سه مجلد، شامل ۶۲ مقاله درباره محدث قمی (شرح حال، سیره، آثار و...) است. در نگارش این مقالات، گروهی از استادان و صاحب نظران حوزه و دانشگاه همکاری داشته اند و بدین لحاظ، مجموعه از تنوع برخوردار است.

۲. دوراهنمای موضوعی، یکی در پایان محدث ربانی مجلد دوم، ج ۲،

۱. این کتاب، چهاردهمین کتاب از سلسله انتشارات همایش محدث قمی است و متن کامل آن، از طریق سایت اینترنتی www.al-athar.ir (پایگاه اینترنتی مؤسسه کتاب شناسی شیعه) قابل دسترسی است.

نقد و بررسی کتاب

گزارش از دو کتاب «محدث ربانی» و «شناخت نامه محدث قمی»

عبدالحسین طالع

چکیده: از مهم ترین دستاوردهای همایش های بزرگان علم و دین و ادب، تهیه مجموعه هایی است که در قالب مقالات مختلف، جوانب مختلف حیات علمی، عملی و اخلاقی شخصیت مورد نظر را به تصویر می کشند. دستاورد تلاش همایش بزرگداشت محدث قمی نیز انتشار سه مجلد کتاب (محدث ربانی در دو مجلد و شناخت نامه محدث قمی در یک مجلد) است. نویسنده در بخش اول مقاله خویش، فهرست کلی مجموعه سه مجلدی را به شیوه موضوعی در قالب سیزده موضوع ارائه می دهد. در بخش دوم نیز سعی در بیان پیشنهادات و نکات تحلیلی مفیدی در خصوص مطالب مرتبط با محدث قمی و نیز بهبود مجموعه مقالات حاضر دارد.

کلیدواژه: محدث قمی، محدث ربانی، شناخت نامه محدث قمی، مجموعه مقالات همایش، معرفی کتاب.

۱-۵. برگ‌هایی از تاریخ؛ حمید سلیم گندمی (محدث، ج ۱، ص ۱۷۰-۱۸۰).
 بازنویسی یازده سند در مورد محدث قمی که هشت سند از سازمان اسناد ملی و بقیه از آستانه مقدس حضرت معصومه علیها السلام برگرفته شده است.

۱-۶. شهید شکوفایی؛ غلامرضا گلی زواره (محدث، ج ۱، ص ۲۶۲-۲۷۶).
 شرح حال مختصر با عناوین مسجع که متأسفانه منابع در آن ذکر نشده است.

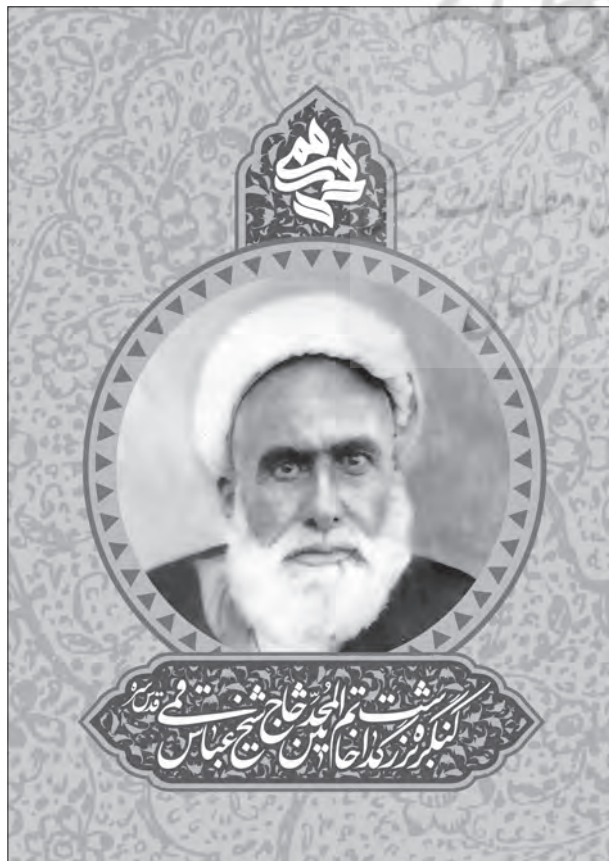
۱-۷. جلوه‌هایی از حیات حاج شیخ عباس قمی؛ ناصر باقری بیدهندي (شناخت، ص ۱۳-۲۹).

این گفتار - که پیش از این در مجله نور علم، در سلسله نجوم امت به چاپ رسیده بود، مروری بر زندگی و آثار محدث قمی، ستایش عالمان از آن بزرگمرد و اشاره‌ای به صفات و ملکات روحی ایشان است.

۲. خاندان محدث قمی

۲-۱. خاندان محدث قمی؛ ناصرالدین انصاری قمی (محدث، ج ۱، ص ۲۹۱-۲۳۱).

مقاله، شرح حال مختصر بزرگانی از خاندان طباطبایی قمی، همچون حضرات آیات: سید احمد، سید جواد، سید مصطفی، سید حسین و سید محمود طباطبایی قمی، نیز: میرزا محمد تقی اشراقی و سید عباس فقیه مبرقع قمی است که نسبت خانوادگی هر یک از آنان با محدث

صفحه ۹۲۵-۹۲۶ و دیگری در پایان شناخت نامه (ص ۲۸۲) به بازیابی مطالب کمک می‌کند. در هر دو مورد، ارجاع به شماره مقاله است.

۳. تقسیم موضوعی کلی هر دو کتاب (محدث ربانی و شناخت نامه) یکسان است؛ یعنی هر کدام، سه بخش کلی دارد: احوال محدث قمی، آثار محدث قمی، دعا و زیارت.

ذیل احوال محدث قمی جمعاً ۲۷ مقاله (حدود ۵۴۰ صفحه)، ذیل آثار محدث قمی، جمعاً ۲۸ مقاله (حدود ۵۱۰ صفحه) و ذیل دعا و زیارت، جمعاً هفت مقاله (حدود نود صفحه) آمده است.

۴. در هر سه مجلد، در ابتدای کتاب، فهرست اجمالی و در پایان کتاب، فهرست تفصیلی آمده است.

۵. این مجموعه فقط مقالات فارسی را در بردارد. در مقدمه مجلد اول محدث ربانی، به چندین مقاله و رساله به زبان‌های عربی و انگلیسی اشاره شده که به زمان و فرصتی دیگر موکول شده است.

بخش اول: فهرست کلی مجموعه

در این بخش از گفتار، بنابراین است که فهرست کلی مجموعه سه جلدی به شیوه موضوعی در قالب سیزده موضوع ارائه شود تا چشم‌انداز آن فرادید خوانندگان آید.

۱. شرح حال محدث قمی

۱-۱. سال شمار محدث قمی؛ عبدالحسین طالعی (محدث، ج ۱، ص ۱۳-۴۸).

شامل حدود پانصد مدخل از زندگی، آثار و رویدادهای محدث قمی، از سال ۱۲۹۴ (تولد ایشان) تا ۱۴۳۱ (همایش هفتادمین سال).

۱-۲. زندگی نامه خودنوشت محدث قمی؛ علی اکبر صفری (محدث، ج ۱، ص ۴۹-۵۶).

این شرح حال، از کتاب چاپ نشده «مجمع الشتات» نوشته مرحوم ملاعلی واعظ خیابانی همراه با مقدمه‌ای در شرح و توضیح آن نقل شده است.

۱-۳. احوال و آثار حاج شیخ عباس قمی؛ ناصرالدین انصاری قمی (محدث، ج ۱، ص ۵۷-۸۷).

گزارشی در مورد جنبه‌های مختلف زندگی مرحوم قمی.

۱-۴. نگاه‌های سترگ و نگارنده‌ای بزرگ؛ حسین علیزاده (محدث، ج ۱، ص ۱۴۶-۱۶۹).

مروری بر کتاب ارزشمند مفاخر اسلام، مجلد ۱۱ نوشته مرحوم استاد علی دوانی که بهترین، مفصل‌ترین و مستندترین کتاب در شرح حال محدث قمی است.

۲. در این بخش، کلمه «محدث»، اشاره به کتاب «محدث ربانی» و «شناخت»، اشاره به کتاب «شناخت نامه محدث قمی» است.

پس از مقدمه‌ای درباره نظام تربیتی و تعلیمی حوزه‌ها و سیره محدث قمی در تعلم و تعلیم، چهارده استاد ایشان را معرفی می‌کند و درباره هر کدام، توضیحاتی مختصر می‌دهد. قلم این نوشته روان و استوار است.

۲-۳. پیوند علمی محدث قمی با محدث نوری؛ عبدالحسین دزفولی (محدث، ج ۱، ص ۳۸۱-۳۹۴).

محدث قمی تنها حدود چهار سال شاگرد محدث نوری بود، اما آثار این دوره کوتاه تا آخر عمر در آثار قمی نمودار است. این گفتار، پیوند علمی یادشده را در چند بخش بازمی‌گوید: درک محضر استاد (۱۳۱۶-۱۳۲۰ هجری)، توصیف استاد در ضمن اجازات و یادداشت‌های دیگر، تداوم راه علمی استاد و سرای ابدی.

۴. اخلاقیات محدث قمی

۱-۴. ناگفته‌هایی از محدث قمی؛ علی احمدی میانجی (محدث، ج ۱، ص ۱۳۴-۱۳۹).

بخشی از یادداشت‌های مرحوم آیت الله احمدی میانجی که تا کنون منتشر نشده است و شامل نه نکته کوتاه و بلند است.

۲-۴. چند حکایت از حاج شیخ عباس قمی؛ سید موسی شبیری زنجانی (محدث، ج ۱، ص ۱۴۰-۱۴۵).

بخشی از مجلد دوم کتاب جرعه‌ای از دریایه مجموعه‌ای از حکایات مستند و مطالب ارزشمند آیت الله شبیری زنجانی را در بردارد و تا کنون منتشر نشده است. در این گفتار، هشت نکته دست اول آمده است.

۳-۴. روحیات و صفات ممتاز محدث قمی به روایت فرزندان او؛ جواد محقق (محدث، ج ۱، ص ۱۸۱-۲۰۵).

پانزده نکته از سیره اخلاقی محدث قمی به روایت فرزندانش، از جمله: زهد، تقوا، تواضع، بزرگداشت ثقلین (قرآن و عترت)، تهجد، نماز اول وقت، اخلاص، عزت نفس، تداوم به خواندن و نوشتن، استفاده از تمام لحظات عمر، نفوذ کلام، تبلیغ، احترام به همسر و خانواده.

۴-۴. معرفت و مودت؛ غلامرضا گلی زواره (محدث، ج ۱، ص ۲۷۷-۲۹۰). یکی از عناوین: نگاهی به زندگی شخصی محدث قمی از منظر روابط خانوادگی و شیوه برخورد او با همسر و فرزندان. در این مقاله، هیچ شاهد و مستندی یاد نشده است.

۵-۴. حاج شیخ حدیث قمی حدیث اخلاص؛ عبدالکریم پاک‌نیا (شناخت، ص ۳۰-۵۲).

اشاره به بعضی از ویژگی‌های اخلاقی ایشان، از جمله: مبارزه با هوای نفس، تأثیر بیان، تواضع، صفا و اخلاص، توسل، خستگی‌ناپذیری، ادای دین به قرآن، احترام به سادات و امر به معروف و نهی از منکر.

۶-۴. مزایای اخلاقی محدث قمی؛ محمد آخوندی (شناخت، ص ۵۳-۵۷).

قمی نیز بیان شده است. پس از آن میرزا علی و میرزا محسن دو فرزند محدث قمی و میرزا مهدی محدث زاده نواده ایشان معرفی شده‌اند.

۲-۲. ثقة المحدثین حاج میرزا علی محدث زاده؛ حسین محدث زاده (محدث، ج ۱، ص ۳۳۲-۳۴۳).

معرفی پدر از زبان فرزند، شامل شرح حال مختصر، تلاش میرزا علی محدث زاده برای نشر آثار محدث قمی و تألیفات میرزا علی است.

۳-۲. آیت الله حاج میرزا محسن محدث زاده؛ مهدی محدث زاده (محدث، ج ۱، ص ۳۴۴-۳۸۰).

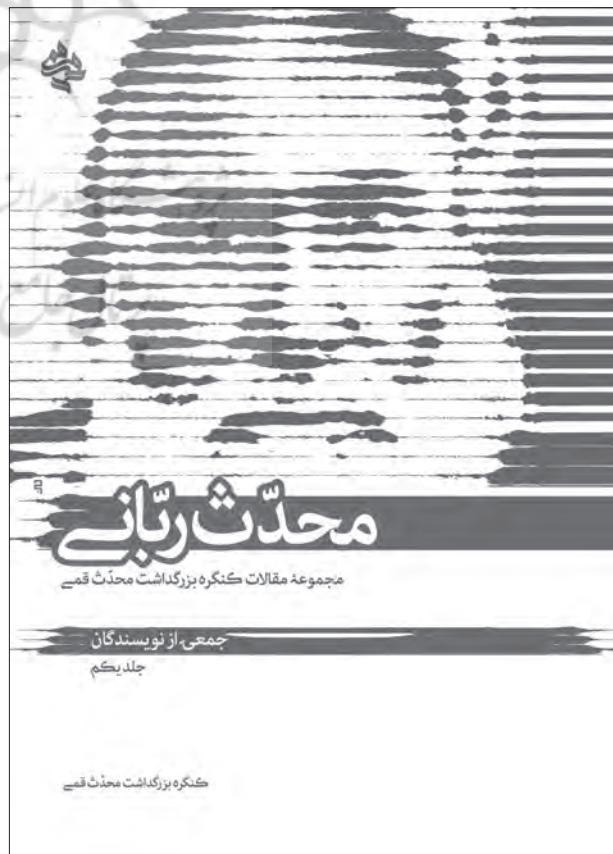
در این مقاله نیز فرزند به معرفی پدر می‌پردازد؛ به ویژه فعالیت‌های فرهنگی آن فقید در تهران.

۴-۲. یاد از میرزا علی محدث زاده؛ حسن سعید (شناخت، ص ۱۴۴-۱۵۴).

مقدمه مرحوم شیخ حسن سعید بر تنها اثر چاپ شده میرزا علی محدث زاده به نام «اصحاب امام صادق (ع)» شامل مطالبی است در احوال مرحوم محدث زاده و نکاتی از سردرد و احساس مسئولیت در صورت دفاع از دین.

۳. استادان محدث قمی

۱-۳. استادان و مربیان محدث قمی؛ سید عباس رضوی (محدث، ج ۱، ص ۸۸-۱۳۳).

اشاره شده، همچون: جمع میان احادیث متعارض، توضیح بعضی احادیث، اطلاعاتی تاریخی و تراجم، شعرهای برگزیده و اشارات لغوی. ۲-۶. تمة المنتهی، گنجینه نفیس تاریخی؛ جواد محدثی (محدث، ج ۲، ص ۶۵۴-۶۶۱).

تمة المنتهی، درباره تاریخ خلفا و عالمان معاصر آنهاست که به نوعی آن را مکمل منتهی الامال است. در این مقاله، ابتکارات کتاب و شیوه بهره‌گیری از آن توضیح داده شده است؛ از جمله: ایجاز، اتقان، آمیختن شعر به نثر و عربی به فارسی، نکته‌ها، تعلیقه‌ها.

۳-۶. آثار محدث قمی در زمینه زیست‌نامه‌نگاری؛ سید حسن فاطمی موحد (محدث، ج ۲، ص ۷۲۹-۷۴۰).

مروری بر چهار کتاب محدث قمی: تحفة الاحباب (درباره اصحاب پیامبران و امامان علیهم‌السلام)، الفوائد الرضویة (شرح حال عالمان شیعی)، هدیه الاحباب (معرفی بزرگان فریقین به اختصار) و الکنی واللقاب (دانشنامه دانشوران فریقین به تفصیل).

۴-۶. نگاهی به «الدرالمنظیم»؛ علی مختاری (محدث، ج ۲، ص ۶۶۲-۶۷۰).

کتاب درباره مفردات قرآن است و نگارنده مقاله، پس از اشاره به این رشته و دانشوران و آثار آن، به معرفی این کتاب و ویژگی‌های آن می‌پردازد؛ از جمله: گزیده‌گویی و گلچینی از منابع معتبر.

۵-۶. گشتی در کشتی روایت: روش‌شناسی سفینه البحار؛ مهدی غلامعلی (محدث، ج ۲، ص ۵۹۲-۶۱۷).

توضیح راهبردهای کلی محدث قمی در تلخیص بحارالانوار و نگارش راهنمای موضوعی آن، از جمله: چینش ریشه‌ای، افزوده‌های مؤلف بر مطالب بحار، استفاده از اشعار و لطایف، شرح حال مشاهیر، نکات فنی نگارش آن مانند: علایم اختصاری، سبک شماره‌گذاری مجلدات و ابواب و شیوه ارجاعات.

۶-۶. روش فهم حدیث در سفینه البحار؛ محمود ملکی (محدث، ج ۲، ص ۶۱۸-۶۳۹).

معرفی هفده کتاب و رساله محدث قمی درباره علم الحدیث، و بیان دیدگاه‌های محدث قمی درباره علوم مرتبط با حدیث، مانند: طبقات و توثیق راویان، بررسی سند، فهم مفردات، دلالت و مقصود حدیث، بهره‌گیری از کلام عالمان، آسیب‌های فهم حدیث و فواید مرتبط. نویسنده مقاله، این نکات را از سفینه البحار استخراج کرده است.

۷-۶. توصیه‌هایی به وعاظ و خطبا؛ محمد تقی فلسفی (شناخت، ص ۱۴۱-۱۴۳).

مرحوم فلسفی در این گفتار کوتاه، به عنوان تجربه‌ای ارزشمند، به اهل منبر توصیه می‌کند: کتاب سفینه البحار را در سفرهای تبلیغی به عنوان منبعی معتبر، همراه داشته باشند.

نگارنده، بعضی از ویژگی‌های اخلاقی محدث قمی را به اختصار بر اساس مشاهدات خود نوشته است؛ به ویژه ابتکار او برای رونق بخشیدن به مساجد متروک و مخروب که ثمره تواضع و خلوص ایشان بوده است.

۷-۴. مقامات اخلاقی محدث قمی؛ محمود شهابی (شناخت، ص ۵۸-۶۱).

نویسنده در این مقاله کوتاه، مشاهدات خود از محدث قمی در حدود سال ۱۳۴۰ ق در مشهد را بازمی‌گوید.

۸-۴. محدث قمی، تندیس اخلاص و موفقیت؛ رضا مختاری (شناخت، ص ۶۲-۷۵).

معنای علم و هدف نهایی از آن چیست؟ معنای اصل علم را اصطلاح‌دانی بدانیم یا آمیخته‌شدن دانسته‌ها با جسم و جان؟ در هر کدام از این دو حالت، هدف خاصی از کسب آن در نظر می‌آوریم. نویسنده، هدف نهایی از علم را تحقق محتوای دین در سطح فردی و اجتماعی و محدث قمی را مصداق بارز این تحقق می‌خواند.

۹-۴. اهمیت علم اخلاق و سه نکته درباره محدث قمی؛ سید مرتضی نجومی (شناخت، ص ۸۲-۹۱).

نویسنده، گفتار خود را به عنوان مقدمه‌ای بر کتاب المقامات العلیة (تلخیص محدث قمی از معراج السعاده ملا احمد نراقی) نوشته است. او پس از اشاره به اهمیت علم اخلاق، سه نکته درباره ایشان می‌آورد: التزام به ادای خمس، اعجاب علامه سردار کابلی نسبت به محدث قمی، حکایتی از ایشان در وادی السلام نجف.

۵. کتاب‌شناسی آثار چاپی محدث قمی

۱-۵. کتاب‌شناسی محدث قمی؛ محسن صادقی، راضیه سلیمانی (محدث، ج ۱، ص ۳۹۷-۴۴۸).

شامل اطلاعات کتاب‌شناسی توصیفی ۴۵ عنوان کتاب چاپ شده محدث قمی و آثار مرتبط با آن کتاب‌ها (ترجمه، گزیده و...) در بخش پیوست، سی منبع درباره محدث قمی و شرح حال و آثارش یاد شده است.

۶. معرفی و نقد و بررسی آثار محدث قمی^۴

۱-۶. ویژگی‌های بیت الاحزان؛ باقر قربانی زرین (محدث، ج ۲، ص ۷۶۹-۷۷۱).

نویسنده مقاله، کتاب بیت الاحزان محدث قمی را بر اساس نسخه اصل مصنف تصحیح کرده است. این کتاب درباره حضرت زهرا سلام الله علیها، کتابی جامع و کم‌نظیر است. در این مقاله، به مواردی از کتاب

۳. البته جزئیات ویژگی‌های چاپ‌های مختلف دو کتاب مفاتیح الجنان و منتهی الامال - به دلیل کثرت چاپ‌ها - یاد نشده است.

۴. مقالات در این بخش، به ترتیب حروف الفبای نام کتاب‌های معرفی شده یاد می‌شوند.

۸-۶. کشتی شکسته؛ محمدعلی مهدوی راد (شناخت، ص ۲۱۶-۲۳۸).
اشاره به برخی ویژگی‌ها و امتیازهای سفینه البحار، و نقد یکی از چاپ‌های حروفی آن که کاستی‌هایی دارد.

۹-۶. مروری بر کتاب مستدرک سفینه البحار؛ مرتضی اعدادی (محدث، ج ۲، ص ۸۱۸-۸۲۹).

مستدرک سفینه، مهم‌ترین کتاب مرحوم آیت الله شیخ علی نمازی شاهرودی و تنها کتاب علمی تألیف شده درباره سفینه البحار است. ویژگی خاص مؤلف آن (به ویژه کسب فیض از مرحوم آیت الله میرزا مهدی اصفهانی) در این کتاب مشهود است. همچنین اشاره به مباحث کتابهایی مانند: الغدیر، احقاق الحق و ملحقات آن، و مسائل و مستدرک آن، التاج (از آثار اهل تسنن) و آثار مرحوم سید هاشم بحرانی، در خلال مباحث کتاب - به مناسبت هر ریشه که یاد می‌شود.

باید دانست مصاحبه فرزند مؤلف، حجت الاسلام حسن نمازی را که در محدث نامه (خبرنامه کنگره محدث قمی، ش ۲، ص ۴۴-۴۶) آمده، می‌توان مکمل این مقاله دانست.

۱۰-۶. ویژگی‌های «شرح حکم نهج البلاغه»؛ باقر قربانی زرین (محدث، ج ۲، ص ۷۷۲-۷۷۵).

نویسنده مقاله که خود تنها تصحیح و چاپ این کتاب را عهده دار بوده است، ویژگی‌های کتاب را برمی‌شمارد. این کتاب، شرحی مختصر بر حکمت‌های نهج البلاغه است.

۱۱-۶. بازشناسی آموزه‌های توحیدی ثقا المحدثین؛ اصغر غلامی (محدث، ج ۲، ص ۷۴۱-۷۵۷).

مقاله بر اساس کتاب علم الیقین محدث قمی است که آن کتاب، خود تلخیص حق الیقین علامه مجلسی و با نگاهی به دو کتاب دیگر محدث قمی درباره عقاید (ترجمه اعتقادات مجلسی و سبیل الرشاد) است. معرفه الله، اسماء و صفات الهی و عدل الهی، محورهای اصلی مقاله است.

۱۲-۶. دواثر نویافته از محدث قمی؛ ابوالفضل حافظیان (محدث، ج ۲، ص ۸۱۲-۸۱۷).

گفتاری درباره دواثر مخطوط محدث قمی، یکی رساله فی فضیلة قم و دیگری مقلاذ النجاح در باب ادعیه.

۱۳-۶. بقایا الاطیاب، تتمه «الکنی واللقاب»؛ علی علیزاده (محدث، ج ۲، ص ۸۳۰-۸۵۶).

بقایا الاطیاب، اثری از سید محمد رضا حسینی اعرج فخام است که نویسنده آن را در سال ۱۳۸۶ قمری نوشته و مستدرکی بر کتاب الکنی واللقاب می‌داند. در این مقاله، خلاصه‌ای از اطلاعات این کتاب، ذیل نام شخصیت‌ها - که به ترتیب الفبایی آمده - یاد می‌شود.

۱۴-۶. نگاهی به لب الوسائل؛ محمدعلی انصاری (محدث، ج ۲،

ص ۸۵۷-۷۶۷).

محدث بزرگ، شیخ حر عاملی پس از تألیف وسائل الشیعة، چند رساله مختصر از آن برآورد؛ از جمله بدایة الهدایة شامل فهرستی از واجبات و محرمات به ترتیب ابواب فقهی. محدث قمی در تکمیل کار ایشان، لب الوسائل را درباره مستحبات و مکروهات، از کتاب و مسائل الشیعة استخراج کرد.

این دو کتاب با هم چاپ شده‌اند و مؤلف مقاله - که آن را غصاره تمام وسائل می‌داند - به بیان ویژگی‌های آن می‌پردازد.

۱۵-۶. چشم اندازی بر کتاب منتهی الآمال؛ صادق حسن زاده (محدث، ج ۲، ص ۶۴۰-۶۵۳).

مؤلف این کتاب را در سن ۵۶ سالگی و نه سال قبل از رحلت نوشته است، و شهرت آن بی‌نیاز از بیان است. افتادگی‌های بعضی از چاپ‌های کتاب، و ده نکته به نقل از آن، در این مقاله آمده است.

۱۶-۶. سهم محدث قمی در تحریف شناسی تاریخ عاشورا؛ محمد صحتی سردرودی (محدث، ج ۲، ص ۷۷۶-۷۸۴).

دقت نظرهای محدث قمی در بررسی تاریخ عاشورا، محور اصلی این مقاله است. در این مقاله، چهار کتاب ایشان مرور می‌شود: نفس المهموم، نفثة المصدور، مفاتیح الجنان و منتهی الآمال.

باید دانست بعضی از دیدگاه‌های مؤلف در این مقاله، در ضمن مقاله دیگری این مجموعه (بیست و سه نکته در احوال و آثار محدث قمی؛ محدث، ج ۱، ص ۲۰۶-۲۶۱، ضمن نکته ۲۲) نقد و بررسی شده است.

۱۷-۶. دغدغه‌های محدث قمی از گسترش خرافه و تحریف؛ غلام فدکی (شناخت، ص ۱۰۹-۱۴۰).

اشاره به ضرورت مبارزه با تحریفات و خرافات، و انجام این مهم در آثار محدث قمی، خصوصاً در کتاب منتهی الآمال.

۱۸-۶. پنجاه وهفت نکته از کتاب هدیه الزائرین؛ مهدی سلیمانی آشتیانی (محدث، ج ۲، ص ۵۰۱-۵۱۸).

پس از معرفی مختصر کتاب هدیه الزائرین، ۵۷ نکته برگرفته از آن در زمینه آداب زیارت و نکات متناسب دیگر، می‌آید.

۷. درباره مفاتیح الجنان

۱-۷. بازتاب صحیفه سجاده در مفاتیح الجنان؛ احمد غلامعلی (محدث، ج ۲، ص ۵۱۹-۵۳۹).

مقایسه‌ای میان صحیفه سجاده با مفاتیح الجنان در قالب چند جدول و توضیح آنها.

۲-۷. اشاره به پاره‌ای از منابع مفاتیح الجنان؛ محمدعلی سلطانی (محدث، ج ۲، ص ۴۴۹-۴۷۳).

کتابشناسی ۵۵ منبع مفاتیح، و تبیین بعضی از جنبه‌های علمی آن

محدث قمی، ارزیابی سندها و مضامین دعا.

۹. اجازات محدث قمی

۱- ۹. اجازات محدث قمی؛ علی اکبر صفری (محدث، ج ۲، ص ۵۴۰ - ۵۹۱).

نویسنده مقاله با استفاده از منابع مختلف چاپی و خطی، ده هاتن از بزرگان را یافته که از محدث قمی اجازه روایتی داشته‌اند. در این گفتار، شرح حال مختصر آنها و متن اجازه روایتی نقل شده است. در میان اینان، شماری از مراجع تقلید، عالمان محقق، عالمان اهل سلوک، واعظان و مدرسان را می‌توان یافت.

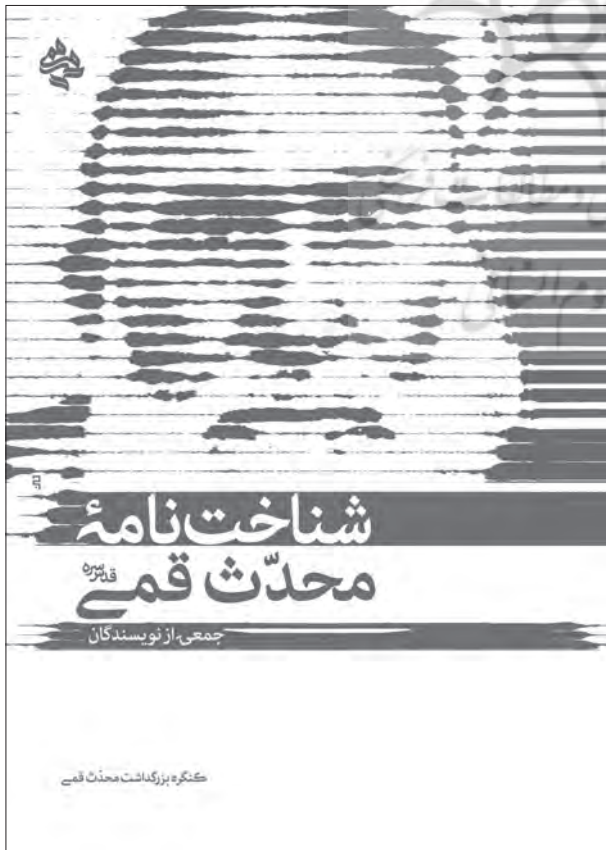
۱۰. سفرهای محدث قمی

۱- ۱۰. سفرهای حج محدث قمی؛ رضا مختاری (شناخت، ص ۹۲ - ۱۰۸).

تحلیل و بررسی چهار سفر حج محدث قمی که گزارش‌هایی از آنها در آثار خود آورده است؛ از جمله: مشقتهای این سفرها، رهاوردهای اخلاقی و معنوی این سفرها، دیدار شخصیت‌های علمی و دینی، همسفران، سفارش‌های قبل از سفرو حین آن، کتاب‌هایی که در این سفرها خریده یا همراه داشته است.

۱۱. کلیات

۱- ۱۱. بیست و سه نکته در احوال و آثار محدث قمی؛ عبدالحسین

کتاب که تحت الشعاع وجهه دعایی آن قرار گرفته و مغفول مانده است. ۳- ۷. دفاع از مفاتیح الجنان؛ مهدی حسینیان قمی (محدث، ج ۲، ص ۴۷۴ - ۵۰۰).

مقاله، پاسخ به مدعای نویسنده‌ای است که تضاد مفاتیح با قرآن را ادعا کرده بود. این نوشتار در چهار محور: امام معصوم به عنوان حجة الله و ولی الله، پاداش بزرگ در برابر عمل کوچک و دعای ندبه به سامان رسیده است.

۴- ۷. مفاتیح الجنان به مثابه یک فرهنگ؛ سید مسعود رضوی (شناخت، ص ۱۵۷ - ۱۷۴).

نگارنده مقاله، چند ویژگی برای مفاتیح برمی‌شمارد: زمینه تاریخی و ماهیت انتقادی، ذوق و توانایی تدوین، مأخذشناسی و تسلط بر منابع، ارزش‌های مفهومی و زیبایی‌شناختی. پس از آن تقسیم موضوعی مطالب مفاتیح آمده است.

۵- ۷. یک ذکریه صد زبان شنفتن؛ مرضیه سلیمانی (شناخت، ص ۱۵۷ - ۱۸۵).

معرفی چهار ترجمه انگلیسی از مفاتیح و نقد و بررسی آنها، سپس اشاره به چند ترجمه دیگر از مفاتیح (ترکی، اردو، فرانسوی، اسپانیولی)، و پیشنهادهایی برای معرفی بهتر و بیشتر مفاتیح در سطح جهان.

۶- ۷. درباره مفاتیح الجنان؛ بهاء‌الدین خرمشاهی (شناخت، ۱۸۶ - ۱۹۸).

مقدمه‌ای کوتاه بر مفاتیح، با پاسخ مختصر به سه پرسش: رابطه دعا با قضای الهی، چرا بعضی از دعاها مستجاب نمی‌شود؟، رابطه دعا با رضا به قضای الهی.

۷- ۷. نقدی بر ترجمه قرآن در یکی از چاپ‌های مفاتیح الجنان؛ محمد جهان‌بین (شناخت، ص ۱۹۹ - ۲۱۵).

نقدی بر ترجمه فارسی ۲۴ آیه از سوره‌های قرآن که در آغاز مفاتیح الجنان (در یکی از چاپ‌های آن) آمده است.

۸. بررسی‌های دیگر در آثار محدث قمی

۱- ۸. محدث قمی در «الذریعه»؛ محمد مهدی باقری (محدث، ج ۲، ص ۷۰۰ - ۷۲۸).

محقق تهرانی که از دوستان نزدیک محدث قمی بوده، در کتاب الذریعه، بارها به محدث قمی و کتابهای خطی موجود در کتابخانه او (در زمان اقامت مشهد) اشاره کرده و توضیحاتی افزوده که در این گفتار، همراه با نکات دیگر آمده است.

۲- ۸. بررسی اعتبار دعای «یا من اظهر الجمیل» در کتاب الباقیات الصالحات حمید احمدی جلفایی (محدث، ج ۲، ص ۷۸۵ - ۸۱۱).

نقل‌های مختلف این دعا، و مقایسه آنها با نقل رساله باقیات صالحات

طالعی (محدث، ج ۱، ص ۲۰۶ - ۲۶۱).

مقاله، ۲۳ نکته و یادداشت در چند محور دربردارد: بیان بعضی از بزرگان در باب اخلاق و منبر محدث قمی، نکاتی در مورد چند کتاب چاپی و خطی ایشان، معرفی کتابخانه او، برخی از بایسته های پژوهشی و نگارشی در باب آثارش، نقد برخی از شیوه های نقد آثار محدث قمی، و وصیت نامه اعتقادی آن بزرگمرد.

۱۱- ۲. نخستین آشنایی با محدث قمی و آثارش؛ احمد مهدوی دامغانی (شناخت، ص ۷۶ - ۸۱).

نویسنده، درباره دو کتاب محدث قمی سخن می گوید که پدر دانشمندش - حاج شیخ محمد کاظم مهدوی دامغانی - واسطه آشنایی او با آنها بوده و در خلال آن، بسیاری از ناگفته های تاریخی را باز می گوید.

۱۲. درباره دعا و زیارت

۱۲- ۱. فلسفه دعا و نیایش از دیدگاه امیرالمؤمنین علیه السلام؛ حسین سلطان محمدی و فاطمه سلطان محمدی (محدث، ج ۲، ص ۸۸۵ - ۸۷۹).

پاسخ به چند پرسش درباره دعا، بر اساس کلمات امیرالمؤمنین علیه السلام و توضیح احادیث حضرتش.

۱۲- ۲. جایگاه زیارت در فرهنگ اسلامی؛ مهدی سلیمانی آشتیانی (محدث، ج ۲، ص ۸۸۰ - ۸۹۳).

جایگاه زیارت در اسلام، با تکیه بر آیات، احادیث نبوی (به روایت فریقین)، سیره ائمه علیهم السلام و صحابه، فقه فریقین.

۱۲- ۳. چند پرسش و پاسخ در باب ادعیه؛ سید حسین شیخ الاسلامی (محدث، ج ۲، ص ۸۹۴ - ۹۰۴).

پاسخ به دوازده پرسش در باب مفاهیم ادعیه مفاتیح الجنان؛ از جمله: دعای کمیل، دعای رجبیه، دعای عهد، تعقیب نماز مغرب.

۱۲- ۴. کتاب دعا؛ آقابزرگ تهرانی (شناخت، ص ۲۳۹ - ۲۵۱).

ترجمه توضیحات کلی مختصر و جامع شیخ آقابزرگ تهرانی درباره کتابهای دعا که مروری کلی بر این گونه کتاب ها را در بر دارد.

۱۲- ۵. پاسخ به چند پرسش در باب ادعیه و زیارات؛ سید محمد هادی حسینی میلانی (شناخت، ص ۲۵۲ - ۲۶۰).

برگزیده ای از دو کتاب آن فقیه بزرگوار که پاسخ به ده پرسش درباره عباراتی از دعاهای توسل، ابو حمزه، مشلول، ندبه و زیارت جامعه و وارث را در بر دارد.

۱۲- ۶. چند نکته در باب دعا و زیارات؛ سید محمد حسین طباطبایی (شناخت، ص ۲۶۱ - ۲۷۳).

پاسخ به ۲۳ پرسش درباره دعاهای، از جمله: حدیث کساء، زیارت

رجبیه، شرایط استجابت دعا، مقام نورانیت ائمه علیهم السلام.

۷- ۱۲. دعا و تاریخ و ارتباط آن دو با یکدیگر؛ علی محدث زاده (شناخت، ص ۲۷۴ - ۲۸۱).

این گفتار، مقدمه فرزند دانشمند محدث قمی بر نخستین چاپ کتاب وقایع الایام ایشان است.

بخش دوم. نکات مفید برای تداوم راه

۱. بدیهی است همایش بزرگداشت یک دانشمند، فرصتی برای شناخت و شناساندن او و آثار و شیوه های علمی و تجربه های او، به دور از افراط و تفریط، همراه با نقد و بررسی و تجلیل آن آثار است.

از سوی دیگر، فرصت محدود اهل پژوهش و مجال گسترده برای کار، سبب می شود آنان فقط به گوشه ای از این همه، فرصت یابند. به این سبب، تلاش گروه علمی همایش نباید با اجرای همایش تمام شود، بلکه باید همایش را آغاز این راه مقدس دانست. برای این کار، پیشنهاد می شود بخش علمی همایش، هریک یا دوسال، یک مجلد به عنوان - مثلاً یادنامه - منتشر کنند و آخرین دستاوردهای خود را نشر دهند.

۲. یکی از آفات همایش ها - چه در عرصه مقالات مکتوب و چه در عرصه سخنرانی ها - همپوشانی و مطالب کلی تکراری است. بررسی این سه مجلد، نشان می دهد تا حدی بر این مشکل غلبه شده، ولی هنوز تا رسیدن به کمال مطلوب، راهی دراز در پیش است.

۳. بررسی این مقالات نشان می دهد محدث قمی - برعکس آنچه پنداشته می شد که شناخته شده - در بسیاری از زمینه ها ناشناخته باقی مانده است؛ در واقع عظمت های او تحت الشعاع یکی دو کتاب او، مانند مفاتیح الجنان و منتهی الآمال قرار گرفته است که از لابلای این آثار باید استخراج شود. البته منبع دیگر، اسناد و یادداشت های منتشر نشده است (از خود او و دیگران که درباره اش گفته اند) که مرحوم استاد علی دوانی با تکیه بر آنها، کتابی خواندنی و ماندنی تحت عنوان «مفاخر اسلام» (ج ۱۵) فراهم آورده است.

۴. این میراث ماندگار، ارزش توجه بیشتر دانشگاهیان و مراکز پژوهشی را دارد که در قالب پایان نامه ها و طرح های پژوهشی به آن بپردازند.

نگارنده، ضمن چند ماه همکاری با شورای علمی آن همایش و با وجود حساسیت فراوان نسبت به این نکته، تنها به دو پایان نامه دست یافتم:

- مرضیه سربی؛ «تصحیح، تکمیل و ترجمه الدر المنظم»؛ دانشگاه آزاد فسا، ۱۳۷۹ (معرفی شده در: محدث ربانی، ج ۱، ص ۴۱۱).

- عباس شعبانی؛ «تاریخ نگاری محدث قمی در کتاب منتهی الآمال»؛ دانشکده الهیات دانشگاه تهران، ۱۳۸۸ (معرفی شده در: محدث نامه، ج ۲، ص ۳۲ - ۳۴).

مورد، تلاش کرده بودند.

این مجموعه مطالب - یا دست کم گزیده‌ای از آنها - می‌تواند در یک مجلد مستقل منتشر شود و به شناخت بیشتر محدث قمی و آثارش کمک کند.

۷. کتاب «حکایت انگشت و استکان»، گزارشی داستانی از زندگی محدث قمی، برگرفته از کتاب مفاخر اسلام است که به قلم سعید روح افزا نوشته شده و مؤسسه همشهری در سلسله کتاب‌های همشهری (شماره ۱۷۶، ۸۹/۹/۱۱) به صورت رایگان منتشر کرده است. این کتاب نشان داد ظرفیت‌های ناشناخته‌ای برای بیان این مطالب در سطح عموم و با توجه به مخاطبان جوان وجود دارد که تا کنون، بهره‌گیری لازم از آن نشده است.

مدتی پس از آن، «اربعین حدیث حسینی» (تلخیص، تحقیق و بازنویسی اربعین حدیثی که محدث قمی در آغاز کتاب نفس المهموم آورده، با تکیه بر ترجمه فارسی مرحوم میرزا ابوالحسن شعرانی) به اهتمام عباسعلی مردی در همان سلسله منتشر شد (شماره ۱۸۳، تاریخ ۸۹/۱۱/۷) که آن نیز گامی در همین راه است، و البته هنوز گام‌های ناپیموده در این راه فراوان است.

۸. پیشنهاد می‌شود در چاپ بعدی این مجموعه، اجمالی از شرح حال علمی نویسندگان در پایان «محدث ربانی» و «شناخت نامه» افزوده شود تا خوانندگانی که با برخی از این شخصیت‌ها آشنایی ندارند، بهتر بتوانند به تحلیل و نقادی کلام آنان بپردازند.

۹. افزودن چکیده مقالات به زبان‌های فارسی و ترجمه‌های آنها به عربی و انگلیسی در پایان مجموعه نیز قابلیت استفاده از آن را بالا می‌برد؛ به ویژه در مراکز پژوهشی خارج از ایران. در چاپ دوم به خوبی می‌توان این کار را انجام داد.

۱۰. سخن پایانی اینکه: داشتن سرمایه به تنهایی انسان را به جایی نمی‌رساند، بلکه باید سرمایه‌ها را بشناسیم و بشناسانیم، گوهرهای درون این معدن‌ها را استخراج کنیم و به دیگران نشان دهیم، مخاطبان مختلف و زبان و نیاز آنها را دریابیم، مطالبی برای پاسخگویی به این نیازها برای آنها از دل این آثار برآوریم، و گسست فرهنگی را که میان این نسل با موارث فرهنگی کهن پیش آمده، رفع کنیم. در یک کلام، باید بکوشیم این سرمایه را به «سودآوری» برسانیم؛ وگرنه افتخار کردن به این سرمایه‌ها، در صحنه رقابت فرهنگی جهانی کفایت نمی‌کند.

توفیق جهادگران این صحنه مقدس، مستدام و روزافزون، و دعای خیر حضرت بقیة الله ارواحنا فدا، پشتوانه همیشگی آنان باد. آمین.^۵

۵. نگارنده وظیفه خود می‌داند پیگیری‌های آقایان اسماعیل مهدوی‌زاد و محسن صادقی برای نگارش این گفتار را - که نقش اساسی در نگارش آن دارند - سپاس گزارد.

در اینجا توجه جدی مراکز علمی را به این خلأ مهم جلب می‌کند؛ به ویژه با گستره موضوعی آثار محدث قمی در زمینه‌های مختلف: حدیث، تاریخ، دعا، تراجم، وقایع‌نگاری و ...

۵. شیوه نگارشی محدث قمی (اعم از آداب اخلاقی، نگارش، نکات فنی، انتخاب منابع، نقد و بررسی آنها و...) خود می‌تواند موضوع تحقیق جالبی باشد که نگارنده این سطور، یادداشت‌هایی در این باره فراهم آورده و در انتظار فرصتی است که - ترجیحاً به کمک یکی از اهل قلم - این یادداشت‌ها را سامان دهد.

۶. در ایام تدارک کنگره محدث قمی، چند نشریه دیگر نیز در این مورد، مطالبی منتشر کردند؛ از جمله:

الف) رایحه، نشریه خبرگزاری قرآنی ایران (ایکنا) شماره ۸۷، آذر ۱۳۸۹،

با گفتارهایی از: حضرات آیات صافی گلپایگانی، گرامی، استادی، احمدی فقیه. همچنین مطالبی از: حجت الاسلام مهدی محدث‌زاده (نوه محدث قمی)، و استادان مختلف، از جمله: ناصر باقری بیدهندی، باقر قربانی زرین، حسین علیزاده، علی فلاح رفیع، سید محمد سادات منصور، فریده مهدوی دامغانی و محمد مهدی گرجیان، محمد رضا فخر روحانی، منصور پهلوان، محمد ربانی، سعیده حزباوی، نرجس ابراهیمی.

از آنجا که ساختار اصلی اکثر این مطالب، گفتارهای شفاهی بوده است، لذا نکات فراوانی در آنها آمده که غالباً در حد اشاره است، ولی ارزش پژوهشی فراوان دارد.

ب) محدث نامه

نشریه خبری کنگره بزرگداشت، در دو شماره

شامل گفتارهایی از: حضرات آیات مکارم شیرازی، مظاهری، جوادی آملی، استادی. همچنین مقالاتی از جمله: نگاهی به سفینه البحار، علی مختاری؛ ترجمه نفس المهموم به فرانسوی، فریده مهدوی دامغانی؛ آیا همه دعاهای مفاتیح را باید خواند، مهدی سلیمانی آشتیانی؛ منتهی‌الآمال در یک نگاه، وحیدرضا نوربخش؛ درآمد وازگان‌کاوی قرآن، محمد مرادی؛ انتهای آرزوها، مهدی مجتهدی؛ یک نکته از هزاران، مهدی سلیمانی آشتیانی؛ نسخه‌های دست‌نویس آثار محدث قمی در کتابخانه‌های ایران، احمد رنجبری حیدر باغی.

نیز مصاحبه‌هایی با: یاسین حجازی (خالق کتاب «آه» برگرفته از نفس المهموم)، حجت الاسلام حسن نمازی در مورد مستدرک سفینه البحار، ناصر باقری بیدهندی و دکتر منصور پهلوان.

ج) نشریه‌های افق حوزه، آفاق و کتاب هفته نیز ویژه‌نامه‌هایی داشتند که در زمان نگارش این گزارش در اختیار نگارنده نبود. استادان علی اکبر زمانی نژاد، محسن صادقی و ناصر باقری بیدهندی در این